

CONTRIBUȚIA POPULAȚIEI DIN ZONA MĂGURI—CĂLATA—LUNCA VIȘAGULUI LA ÎNFRÎNGEREA FASCISMULUI

(Luptele din august—octombrie 1944)

Evoluția normală a legăturilor dintre moți și locuitorii văii Crișului-Repede a fost întreruptă la sfârșitul lunii august 1940 de odiosul dictat de la Viena, prin care s-a impus o graniță ce-i separa, delimitând teritoriul smuls României și cedat Ungariei horthyste. Pașnicii locuitori ai satelor Someșul Rece, Mănăstireni, Călata, Săcuieu, Vișag, Traniș aveau să constate cu tristețe că s-a creat o frontieră pe aliniamentul Muntele Rece—Gura Rîștii—Dîngău—Mănăstireni—Bica—cantonul Călata—Horaița—Vîrviuț—Bogdăneasa—Bănișor—Piciorul Porcului. La nord de această linie s-a instalat o administrație militară horthystă, care a adus cu sine organe represive, aparat jandarmeresc și legi militare de ocupație. Vecini și neamuri apropiate s-au pomenit în altă țară, sub „o nouă ordine horthystă“.

O asemenea stare de lucruri nu putea dăinui. Readucerea la patria mamă a teritoriului smuls a devenit o problemă fundamentală a tuturor patrioților. Printre măsurile luate s-a înscris și constituirea de batalioane fixe de-a lungul frontierei, cu misiunea de a ajuta unitățile de grăniceri să anihileze încercările horthyste de a ocupa și alte teritorii, apoi, de a contribui la eliberarea satelor învecinate, a gliei strămoșești.

Cu astfel de intenții s-a organizat și Batalionul fix „Someș“, cu centrul la Beliş¹. Cîțiva luptători de atunci, încărcăți azi de ani, dar și de amintiri, ne-au relatat aspecte cu privire la alcătuirea subunităților, pregătirea de luptă, participarea la operațiunile de respingere a inamicului și apoi luptele pentru eliberarea satelor lor și a celor învecinate, lupte duse în perioada 23 August—14 octombrie 1944². Sîncrăianul Gheorghe Foia care funcționa ca învățător la 7 km de satul natal, dar peste graniță, la Buteni, a fost chemat în ianuarie 1942 la Brașov, la comandamentul vînătorilor de munte, unde generalul Savu l-a instruit asupra modului în care urma să constituie compania „Călățele“, pînă la însănătoșirea învățătorului Gheorghe Homescu, locotenent în rezervă. În zilele următoare s-au constituit subunități la Lunca Vișagului, Săcuieu, Călata, Mănăstireni, Măguri, Someșul Rece, din țărani, muncitori, învățători și cîțiva funcționari, sporite meru cu voluntari refugiați din satele căzute sub ocupație: o parte din Traniș, Bologa, Valea Drăganului, Huedin, Gilău și altele mai îndepărtate³. Instruirea se făcea duminică și se exersa apărarea unui front sinuos de aproximativ 100 km. Prin intermediul unor femei curajoase⁴ și al luptătorilor care treceau granița în zone cu relieful accidentat

¹ Batalionul fix „Someș“, cu sediul în Beliş, comandat de Boca Ambrozie, era alcătuit din companiile: Călățele, Mănăstireni, Măguri, avînd și plutoane speciale.

² Dintre luptătorii care ne-au destăinuit episoade, la care țineau atît de mult, amintim pe: Aurel Negru din Traniș, Foia Gheorghe din Sîncrai, azi cu domiciliul în Cluj, Popa Iosif din Huedin.

³ Spre exemplu, plutonul din Lunca Vișagului avea 23 trănișeni, care n-au suportat să rămînă sub ocupația horthystă.

⁴ Cum este cazul Mariei Abrudan din Traniș, care transmitea informații despre inamic prin bilete cusute în cutele rochiei.

și mascat de vegetație, aflau intențiile inamicului și-și concentrau atenția spre acele locuri. Unul din comandanți își amintea: „Am organizat apărarea pe direcțiile principale de atac, în fața localităților Călata, Văleni, Săcuieu, Vișag, Lunca Vișagului”⁵.

A acțiunile Batalionului fix „Someș” au înregistrat un maximum de dăruire după ce au început evenimentele epocale ale zilei de 23 August 1944. Comandantul plutonului Călata ne relatează: „În noaptea de 23 August au venit la mine doi luptători care au auzit la postul de radio comunicatul prin care ne îndemna să ieșim din războiul purtat alături de Hitler și să pornim împotriva lui și a horthystilor. Imediat ne-am dus la Călata împreună cu luptătorii din Buteni, dar și cu alții care nu erau înscrși, eram vreo 25. Aveam acolo 100 arme, le-am luat, am mobilizat și pe călătani și am ocupat poziție de luptă pe locurile dinainte știute și în același timp am demontat o porțiune de cale ferată⁶. Și comandantul companiei „Călățele” își amintea: „La două ore de la primirea vestii întoarcerii armelor s-a primit ordinul ca batalionul fix «Someș» să intre în dispozitiv de luptă”⁷. Luptătorii s-au și angajat de-a lungul frontierei alături de pichetele 60—68, comandate de locotenentul Cazacu. Cel mai greu încercate au fost pichetul 64 din fața localității Călata, pichetele 67 și 68 din fața Vișagului și Luncii Vișagului. În data de 26 august, prin ordinul nr. 33700 al armatei I-a se ordona ca unitățile de grăniceri și batalioanele fixe să intre în dispozitiv de luptă și să zădărnicească încercările inamicului de a pătrunde în Apuseni. Armata a doua horthystă a încercat într-adevăr cu două brigăzi să pătrundă prin străpungerea frontului în mai multe puncte; pe valea Călății, pe la Vișag, precum și pe văile Someșului Cald și Someșului Rece pentru a realiza joncțiunea cu armatele de la Beiuș.

„În 27—30 august — își amintea Gheorghe Foia — s-a tras asupra noastră cu branduri, au încercat să înainteze, dar noi ne săpasem adăposturi nu departe de drumul Sîncrai—Călata”⁸. Au fost postate grupe de pușcași pentru supravegherea și apărarea dealului Dijmal, cotei 707, până la prelingerea dealului Criptej, alte grupe au fost amplasate la cotele 758, 805, pe dealurile din fața localității Văleni, înspere Horlacea. Grupa specială comandată de sergentul Gheorghe Tonca a organizat două cuiburi de rezistență pe dealul Taniei, avînd în supraveghere cotele 884 și 775, până la Horaița. Plutonul de branduri de sub comanda lui Ioan Petre a fost menținut în rezerva companiei. Legăturile dintre formațiunile de luptă le realizau cu patrulare, curieri și parțial prin telefon.

La 1 septembrie forțele horthyste au dezlănțuit un foc puternic asupra satului Vișag, soldîndu-se cu pierderi materiale, dar grănicerii și luptătorii batalionului fix „Someș” au rezistat. În data de 2 septembrie horthystii au asaltat Călata. Forțele lor blindate intenționau să înainteze spre Călățele—Beliș. Pentru a zădărnici încercarea, luptătorii companiei „Călățele” și alți săteni au demontat încă o porțiune din linia ferată. Cu toate acestea, superioritatea numerică și dotarea au fost de partea dușmanului. Compania avea în acel moment 287 luptători. În ajutorul lor a sosit în 4 septembrie Batalionul 22 vînători de munte „Beiuș”. În cinci septembrie, după ce dușmanii au ocupat un grup de case și dealul de lângă Călata, încercînd să înainteze spre Văleni, printr-un atac combinat al vînătorilor de munte și al batalionului fix s-a recucerit poziția inițială. Luptătorii voluntari

⁵ Gh. Homescu, *Pe Valea Crișului Repede*, în *AIHP*, 1966, nr. 1, p. 31.

⁶ Gh. Foia, Cluj-Napoca, str. Transilvaniei, nr. 11, fost comandant al plutonului Călata, compania „Călățele” a Batalionului fix „Someș”.

⁷ Gh. Homescu, *op. cit.*, p. 30.

⁸ Își amintește Gh. Foia.

avînd însă 7 răniți, au fost scoși de pe linia I-a, pentru a se odihni și a se reorganiza⁹. Artileria horthystă a bombardat Călata, o schije de brand i-a fracturat piciorul soției luptătorului Bara Ilie. Acesta fiind în apropiere a bandajat-o sumar, a așezat-o într-o căruță pentru a fi transportată la spital la Abrud, apoi a continuat lupta.

La 6 septembrie dușmanul a reluat atacul, dar n-a putut înainta deoarece în ajutorul luptătorilor au sosit voluntari dintre localnici și dintre refugiați (în 8 septembrie 34 voluntari, în 9 septembrie 11, în 12 septembrie 12) ajungîndu-se la cifra de 342 luptători în 14 septembrie. Dar Batalionul 22 vînători de munte a trebuit să plece la 3eiș, întrucît acolo s-a forțat o străpungere a frontului la la Vascău. În aceste împrejurări Armata I-a română a propus Batalionului fix să se replieze, înștiințîndu-l că nu-l mai poate aproviziona cu armament, muniție și alimente. Comandantul companiei, Gheorghe Homescu, a luat o inițiativă curajoasă de a păstra poziția inițială cu orice preț¹⁰. Călătani și butenarii au adunat alimente, au sacrificat oi și viței și s-au oferit să lupte toți cei ce pot purta arme. Prin baraje de foc și lupte de hărțuială au reușit să păstreze poziția inițială.

Între timp, compania „Măguri” a Batalionului fix „Someș” a baricadat cu arbori și bolovani șoselele Gilău—Someșul Cald și Gilău—Someșul Rece. În ajutorul măgurenilor s-au prezentat 40 de voluntari, majoritatea refugiați din Gilău. Compania „Măguri” a fost supusă unor grele încercări de către trupele hitleristo-horthyste, care au forțat atacul pe aliniamentul Muntele Rece—Gura Rîștii—Someșul Cald—înălțimea Dingău. În noaptea de 8—9 septembrie luptătorii companiei au baricadat drumul cu copaci. Cînd dușmanii au încercat la 14 septembrie să înainteze spre Gura Rîștii și să ocupe uzina electrică „Someșul Rece”, în fruntea luptătorilor s-a situat mecanicul uzinei Dumitru Cadiș cu cei doi fii ai săi. Cunoscînd perfect configurația terenului, patrioții noștri au atacat din mai multe direcții, provocînd o mare panică în rîndurile dușmanului. Învățătorul Gheorghe Drînda, comandantul plutonului relatează: „Somat, comandantul defășamentului a ordonat depunerca armelor. Au fost capturați 7 ofițeri, 109 soldați, 9 mitraliere și puști mitraliere și o mare cantitate de muniție”¹¹. Dar în acea încheștare a căzut apărîndu-și uzina muncitorul Dumitru Cadiș. Nu la multă vreme în acest sector a sosit Batalionul 8 vînători de munte, care împreună cu luptătorii Batalionului fix au eliberat satul Someșul Rece și în 12 septembrie au intrat în Gilău.

Pagini de eroism au înscris și luptătorii din satele Vișag, Lunca Vișagului, Tranis, Valea Drăganului, Bologa. În 14 septembrie două batalioane horthyste au încercat să rupă rezistența românească la Vișag și Lunca Vișagului. Plutonul de aici comandat de Alexandru Tămaș a demontat șinele liniei ferate forestiere într-un loc îngust, în care apărătorii erau ajutați de „fratele codru”. Dușmanii au deschis lupta la Vîrșuț, dar luptătorul Onuț Tulbure, dintr-o poziție bine aleasă, cu pușca mitralieră i-a oprit luîndu-le elanul. Au mai încercat în cătunul Merișor, dar tot fără rezultat. Un atac din flanc pe direcția Pipirigele a fost respins în 30 septembrie. Inamicul s-a infiltrat în sectorul pichetelor 65 și 66. Sergentul Teodor Merca, comandantul plutonului „Săcuieu”, care avusese în dotare și un aruncător de branduri de 50 mm a organizat o dîră rezistență și a respins atacul unui pluton de jandarmi horthyști care a încercat să se infiltreze peste graniță.

⁹ Idem.

¹⁰ Gh. Homescu, *loc. cit.*

¹¹ Drînda, Gh., Mariș I., *Pe Valea Someșului Mic*, în *AIHP*, 1966, nr. 1, p. 36.